

RAFAL WOŹNICA

Rywalizacja polityczna bułgarsko-serbska w latach 1878–1913 w pracach współczesnych historyków polskich

Niezwykle istotne zmiany zarówno polityczne, jak i terytorialne, jakie zaszły na Półwyspie Bałkańskim pomiędzy podpisaniem pokoju w San Stefano w 1878 roku a wydarzeniami wojen bałkańskich lat 1912–1913, stały się obiektem zainteresowania historyków nie tylko z krajów bezpośrednio uczestniczących w tych wydarzeniach, lecz również z krajów zaangażowanych i postronnych, w tym historyków polskich. Wpłynął na to przede wszystkim fakt, iż wydarzenia rozgrywające się na Bałkanach w tym okresie nie miały jedynie ściśle regionalnego charakteru, wciągnęły w sprawy bałkańskie również mocarstwa europejskie, żywo zainteresowane rozwojem sytuacji w tej części kontynentu.

Przyjęte przeze mnie ramy chronologiczne obejmują lata od 1878 do 1913. Obie czasy mają swoje uzasadnienie w charakterze wydarzeń, jakie się w tym czasie rozegrały na Półwyspie Bałkańskim. Rok 1878 jest przełomową datą i wiąże się z postanowieniami kongresu berlińskiego dotyczącymi Księstwa Serbii i Księstwa Bułgarii. Cezura końcowa, rok 1913, to również data przełomowa, jest to bowiem rok zakończenia drugiej spośród wojen bałkańskich. Druga wojna bałkańska, będąca wynikiem sporów bułgarsko-serbskiego, a także bułgarsko-greckiego o nabytki terytorialne w Macedonii po pierwszej wojnie bałkańskiej, zakończyła się klęską Bułgarii, determinując jej przyszłość polityczną na następne lata.

Mimo istnienia rozległej literatury na temat wydarzeń rozgrywających się na Bałkanach w wybranym przeze mnie okresie brak jak dotąd monograficznej pozycji o rywalizacji bułgarsko-serbskiej. Pozycje autorów polskich koncentrują się najczęściej na innych rejonach badawczych dotyczących sytuacji na Bałkanach na przełomie XIX i XX wieku. Z uwagi jednak na rolę, jaką odrywały wzajemne relacje bułgarsko-serbskie, pojawiają się one w sposób pośredni w znaczącej większości opracowań analizujących wydarzenia w Europie Południowo-Wschodniej rozgrywające się pomiędzy kongresem berlińskim a pierwszą wojną światową.

Niemożliwe będzie przedstawienie w niniejszym artykule wszystkich prac badawczych, artykułów oraz monografii, w których rywalizacja bułgarsko-serbska znajduje swe mniej lub bardziej eksponowane miejsce. Pragnę ograniczyć się jedynie do przedstawienia kilku najistotniejszych pozycji, które podejmują temat artykułu lub dostarczają o nim więcej wiadomości.

Analizując problematykę rywalizacji bułgarsko-serbskiej w latach 1878–1913, należy wyróżnić trzy zasadnicze zagadnienia, w których rywalizacja ta ujawnia się z całą stanowczością. Mam tutaj na myśli:

- 1) wojnę bułgarsko-serbską z 1885 roku,
- 2) rywalizację Bułgarii z Serbią na terytoriach macedońskich,
- 3) spory wokół podziału łupów po pierwszej wojnie bałkańskiej, w wyniku których doszło do tzw. wojny międzysojuszniczej.

Spośród wymienionych powyżej przejawów rywalizacji dwóch państw bałkańskich konfliktem, któremu najmniej uwagi poświęcili polscy historycy, jest wojna serbsko-bułgarska z roku 1885.

Zjednoczenie Rumelii Wschodniej z Księstwem Bułgarskim we wrześniu 1885 roku spotkało się z niezadowolaniem nie tylko mocarstw europejskich, było bowiem złamaniem postanowień kongresu berlińskiego, lecz przede wszystkim, na co uwagę zwraca Mieczysław Tanty, z dezaprobatą i zaniepokojeniem Serbii oraz Grecji. Wzrost pozycji Księstwa Bułgarskiego na Bałkanach Serbowie postrzegali jako zagrożenie dla własnych pozycji w toczonej już od początku lat 70. rywalizacji w Macedonii i odbierali jako pierwszy krok w budowaniu Wielkiej Bułgarii, mającej objąć swymi granicami także ziemie, do których Belgrad rościł pretensje już od dawna¹. Podobnego zdania jest również Henryk Batowski, który uważa, iż król serbski Milan Obrenović oraz jego minister spraw zagranicznych Milutin Garašanin obawiali się „że powiększona i wzmocniona Bułgaria zechce niebawem dalej realizować swą dążność do osiągnięcia granic sanstefańskich, wyciągnie dłoń po Macedonię i zamknie Serbii jedyną jeszcze pozostałą drogę ekspansji na południe”².

Wyrażając swój sprzeciw wobec zjednoczenia, król serbski „podjudzany oraz popierany finansowo przez Austro-Węgry, rozpoczął 14 listopada 1885 roku wojnę z Bułgarią”³. Profesor Batowski ocenia, iż ukrytym celem agresji serbskiej była chęć „zdobycia Widynia i Caribrodu”⁴. Waław Felczak w napisanej wspólnie z Tadeuszem Wasilewskim *Historii Jugosławii* zaznacza, iż „król Milan, rozpoczynając w listopadzie 1885 roku wojnę z Bułgarią, występował w interesie monarchii habsburskiej, a nie jako rzecznik spraw serbskich”⁵.

Zdaniem Batowskiego sama wojna była przez stronę serbską „źle przygotowana, i wojskowo i dyplomatycznie”⁶, jak również „zbyt późno wszczęta”⁷. Dodatkowo Felczak podkreśla, iż była ona „krytykowana przez opozycjonistów, niepopularna w społeczeństwie, a także źle prowadzona”⁸.

Wojna zakończyła się klęską najeźdźców i tylko interwencja Austro-Węgier ocaliła Serbię od całkowitej klęski. Pomimo iż podpisany w Bukareszcie 3 marca 1886 roku

¹ M. Tanty, *Konflikty bałkańskie 1878–1918*, Warszawa 1968, s. 39.

² H. Batowski, *Państwa bałkańskie 1800–1923. Zarys historii dyplomatycznej i rozwoju terytorialnego*, Kraków 1938, s. 131.

³ M. Tanty, *Konflikty...*, Warszawa 1968, s. 40.

⁴ H. Batowski, *Państwa bałkańskie...*, s. 132.

⁵ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1986, s. 370.

⁶ H. Batowski, *Państwa bałkańskie...*, s. 132.

⁷ *Ibidem*, s. 132.

⁸ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia...*, s. 370.

pokój przywracał stan granic sprzed wojny, polscy historycy zgodnie potwierdzają, że faktycznym jej zwycięzcą była Bułgaria⁹.

Zwycięstwo Bułgarii w tym konflikcie znacznie wzmocniło jej pozycję na arenie międzynarodowej, pozwalając na zaakceptowanie przez mocarstwa europejskie, a także przez Turcję, zjednoczenia Księstwa Bułgarii z Rumelią Wschodnią¹⁰. Henryk Batowski podkreśla jednak, iż „ta niepotrzebna wojna na długi czas pogrzebała możliwość jakichkolwiek prób realizowania idei solidarności bałkańskiej oraz wykopała przepaść między Serbami a Bułgarami”¹¹. Jak zauważa wspomniany wyżej W. Felczak, wojna bułgarsko-serbska ujawniła w całej okazałości, iż „Serbia przestała być «Piemontem jugosłowiańskim», stając się narzędziem wiedeńskiego imperializmu”¹².

Zdecydowanie najwięcej uwagi polscy historycy poświęcają rywalizacji bułgarsko-serbskiej przy omawianiu zagadnień dotyczących ziem macedońskich na przełomie XIX i XX wieku. Wynika to z faktu, iż problem macedoński miał największy wpływ na wzajemne relacje między Bułgarią i Serbią, co słusznie zauważył Janusz Pajewski: „kwestia macedońska wywierała znaczny wpływ na politykę rządu bułgarskiego, to zaś pozwala lepiej zrozumieć i wyjaśnia pod niektórymi względami konflikt bułgarsko-serbski”¹³.

Na tle walki o zdobycze terytorialne w Macedonii dochodziło do ostrej rywalizacji przybierającej różnorodne formy, od walki politycznej począwszy po otwarte działania zbrojne. Elity oraz rządy obu krajów uznawały kwestię macedońską za swoją wewnętrzną sprawę, a Macedonię za część ich państwa, narodu, historii i kultury. Bułgarczy wysuwali roszczenia w stosunku do całości terytorium Macedonii, podczas gdy Serbowie byli skłonni zadowolić się większą lub mniejszą jej częścią¹⁴.

Uznawana za najbardziej konfliktogenny w omawianym okresie problem polityczny na Bałkanach, kwestia macedońska wzbudza liczne kontrowersje nie tylko wśród historyków i polityków bałkańskich. Dyskurs dotyczący kwestii macedońskiej został dzięki pracom Ireny Stawowy-Kawki oraz Antoniego Gizy przeniesiony do polskiej historiografii.

Na plan pierwszy wybijają się monografia I. Stawowy-Kawki *Macedonia w polityce państw bałkańskich w XX wieku*¹⁵ oraz synteza dziejów *Historia Macedonii*¹⁶. Spośród prac Antoniego Gizy najwięcej informacji dotyczących polityki Bułgarii oraz Serbii wobec Macedonii zawarty jest w rozprawie *Państwa bałkańskie wobec kwestii macedońskiej w latach 1878–1918*¹⁷ oraz w opracowaniu *Bułgaria i problem macedoński od początku XVIII do lat trzydziestych XX wieku*¹⁸.

⁹ H. Batowski, *Państwa bałkańskie...*, s. 132; W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia...*, s. 370; M. Tanty, *Konflikty...*, s. 40.

¹⁰ M. Tanty, *Konflikty...*, s. 40.

¹¹ H. Batowski, *Podstawy sojuszu bałkańskiego 1912 r. Studium z historii dyplomatycznej 1806–1912 r.*, Kraków 1939, s. 74.

¹² W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia...*, s. 370.

¹³ J. Pajewski, *Historia powszechna 1871–1918*, Warszawa 1971, s. 198.

¹⁴ I. Stawowy-Kawka, *Historia Macedonii*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000, s. 131.

¹⁵ I. Stawowy-Kawka, *Macedonia w polityce państw bałkańskich w XX wieku*, Kraków 1993.

¹⁶ I. Stawowy-Kawka, *Historia...*, s. 126–137, 144–171.

¹⁷ A. Giza, *Państwa bałkańskie wobec kwestii macedońskiej w latach 1878–1918*, Szczecin 1998.

¹⁸ A. Giza, *Bułgaria i problem macedoński od początku XVIII do lat trzydziestych XX wieku*, Szczecin 2003.

I. Stawowy-Kawka zauważa, iż terytorium Macedonii było miejscem ostrej rywalizacji bułgarsko-serbskiej w wyniku decyzji podjętych na kongresie berlińskim. Zarówno Bułgaria, jak i Serbia były nieusatysfakcjonowane podjętymi tam decyzjami. W obliczu polityki monarchii habsburskiej jedynym kierunkiem, w którym Serbia miała możliwość ekspansji, pozostawało południe – na tereny macedońskie¹⁹.

Wpływy bułgarskie w Macedonii były zdecydowanie silniejsze od serbskich. Profesor Stawowy-Kawka podkreśla, iż skuteczność działań bułgarskich wynikała stąd, iż w Bułgarii żyła emigracja macedońska wspierająca akcje Bułgarów, niemającą rolę – jej zdaniem – odegrało także pokrewieństwo językowe i kulturowe. Dla wspierania działań Bułgarii w Macedonii niebagatelne znaczenie miała działalność bułgarskiej Cerkwi prawosławnej na tych terenach²⁰. Antoni Giza również zauważa ścisłe związanie Macedonii z Bułgarią, jej historią, kulturą, językiem, folklorem. Historyk ten podkreśla, iż znacząca część słowiańskiej ludności Macedonii określała się jako Bułgarzy, stale i niezmiennie hołdując bułgarskiej racji stanu oraz dążąc do połączenia Macedonii z Bułgarią. Hasła autonomii dla ziem macedońskich wysnuwane przez tamtejszą ludność badacz traktuje jedynie jako hasło taktyczne²¹.

Czytelnika polskiego zapewne ucieszy możliwość spojrzenia na kwestię macedońską z kilku perspektyw, chociaż Antoniemu Gizie zarzucić należy pewną tendencyjność w doborze i ocenie źródeł. Korzystając głównie z bułgarskich materiałów i dokumentów, autor deprecjonuje wartość historiografii macedońskiej, jugosłowiańskiej i serbskiej. Opracowaniom macedońskim Giza zarzuca „brak troski o prawdę historyczną i rzetelność oraz pominięcie wielu źródeł, zwłaszcza bułgarskich”²², co miało służyć jedynie udowodnieniu istnienia odrębnego narodu macedońskiego oraz zasadności państwa narodowego²³. Historiografii jugosłowiańskiej i serbskiej Antoni Giza zarzuca z kolei jednostronność, antybułgarskość oraz dążenie do uzasadniania celów politycznych ze szkodą dla prawdy i nauki²⁴.

W historiografii polskiej warto zauważyć ciekawy artykuł naukowy Zbigniewa Klejna *Okoliczności towarzyszące ogłoszeniu niepodległości Bułgarii w 1908 roku*²⁵, w którym autor wysuwa interesującą tezę. Uważa on, iż Bułgaria ogłosiła swą niepodległość w momencie oraz okolicznościach, które niekorzystnie wpłynęły na jej dalsze losy oraz zdecydowały o zaprzepaszczeniu historycznych roszczeń wobec Macedonii. Zdaniem Klejna, znajdowanie się do 1908 roku Księstwa Bułgarii wewnątrz imperium osmańskiego ułatwiała Bułgarom działania na terenie Macedonii. W odróżnieniu od Serbii, która była odrębnym państwem i narażała się na zarzut ingerencji w wewnętrzne sprawy Turcji, księstwo bez przeszkód rozwijać mogło szkolnictwo bułgarskie w Macedonii, wpajając w nie bułgarską świadomość narodową. Czynić to mogło rów-

¹⁹ I. Stawowy-Kawka, *Historia...*, s. 126–128, 130–135.

²⁰ *Ibidem*, s. 135.

²¹ A. Giza, *Państwa bałkańskie...*, s. 8.

²² A. Giza, *Bułgaria i problem macedoński...*, s. 7.

²³ *Ibidem*, s. 7, 8.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Z. Klejn, *Okoliczności towarzyszące ogłoszeniu niepodległości Bułgarii w 1908 roku* [w:] *Państwa europejskie na drodze do niepodległości (w drugiej połowie XIX i XX wieku)*, I. Stawowy-Kawka, W. Rojek, (red.), Kraków 2003, s. 73–78.

niez przy pomocy bułgarskiej Cerkwi prawosławnej. Egzarcha tego Kościoła stopniowo przywrócił obecność Bułgarów na opustoszałych w 1877 roku stolicach biskupich w Macedonii²⁶.

Tak więc rezultatem ogłoszenia niepodległości przez Bułgarię było, zdaniem Klejna, przekreślenie uprzywilejowanej pozycji Sofii wobec ludności słowiańskiej żyjącej w imperium osmańskim. Polski historyk przedstawia w swym artykule głosy bułgarskie, które uznały akt tyrnowski z 5 października 1908 roku za godzący w możliwość pokojowej inkorporacji Macedonii²⁷.

Wiele istotnych informacji na temat polityki zarówno bułgarskiej, jak i serbskiej w Macedonii odnaleźć możemy ponadto w pracach Henryka Batowskiego *Państwa bałkańskie 1800–1923. Zarys historii dyplomatycznej i rozwoju terytorialnego*²⁸ oraz Mieczysława Tantego *Konflikty bałkańskie w latach 1878–1918*²⁹.

Lata 1878–1913 to nie tylko okres wzmożonej rywalizacji politycznej pomiędzy Bułgarią a Serbią. W tym czasie podejmowane były liczne próby zbliżenia między tymi krajami oraz uregulowania kwestii macedońskiej. Przy czynnej pomocy dyplomacji rosyjskiej 13 marca 1912 roku³⁰ doszło do podpisania bułgarsko-serbskiego traktatu o przyjaźni i sojuszu, który posłużył za podstawę do utworzenia Ligi Bałkańskiej. W jej skład weszły ponadto Grecja oraz Czarnogóra. Państwa sojusznicze zdołały pokonać Turcję w pierwszej wojnie bałkańskiej, lecz na podłożu podziału nabytków terytorialnych w Macedonii doszło do konfliktów między niedawnymi sprzymierzeńcami. Sprzeczności serbsko-bułgarskie uwidoczniły się już w lutym 1913 roku. Pozbawiona decyzją mocarstw dostępu do Adriatyku Serbia starała się wyrównać tę stratę, dążąc do przejęcia całej strefy spornej w Macedonii przewidzianej układem bułgarsko-serbskim z 13 marca 1912 roku. Początkowo Serbia zamierzała rozwiązać sprawę w drodze porozumienia z Bułgarią, jednak gdy napięcie między oboma krajami ponownie zaczęło narastać, 1 czerwca 1913 roku Serbia zawarła z Grecją tajny układ wojskowy skierowany przeciw Bułgarii³¹.

Bułgarzy byli przekonani, iż w pierwszej wojnie bałkańskiej ponieśli największe ofiary, powinni więc otrzymać największe korzyści. Przeświadczeni o swej przewadze nad Serbią rozpoczęli w nocy z 29 na 30 czerwca 1913 roku drugą wojnę bałkańską³². Historycy polscy podkreślają fakt, iż decyzja o rozpoczęciu działań wojennych została podjęta przez króla Ferdynanda oraz koła wojskowe bez wiedzy rządu bułgarskiego³³.

Rozpoczęty przez Bułgarię konflikt z byłymi sojusznikami z Ligi Bałkańskiej zakończył się jej całkowitą klęską. Po stronie Serbii oraz Grecji stanęła Czarnogóra. Wkrótce 10 lipca do wojny przeciw Bułgarii przystąpiła Rumunia, zgłaszająca preten-

²⁶ *Ibidem*, s. 74–77.

²⁷ *Ibidem*, s. 77.

²⁸ H. Batowski, *Państwa bałkańskie...*, s. 114 i n.

²⁹ M. Tanty, *Konflikty bałkańskie...*, s. 54–66.

³⁰ Na temat roli dyplomacji rosyjskiej zob. M. Tanty, *Rosja wobec wojen bałkańskich 1912–1913 roku*, Warszawa 1970.

³¹ J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Historia Słowian południowych i zachodnich*, Warszawa 1997, s. 526.

³² J. Pajewski, *Historia...*, s. 311–312.

³³ H. Batowski, *Państwa bałkańskie...*, s. 212–213; M. Tanty, *Konflikty bałkańskie...*, s. 117.

sje do Dobrudży. W końcu uderzyła też i Turcja. Po trzech tygodniach walki armia bułgarska znalazła się w beznadziejnej sytuacji. Rząd sofijski zmuszony był prosić o pokój. Na mocy traktatu pokojowego podpisanego w Bukareszcie 10 sierpnia 1913 roku Bułgaria utraciła znaczną część obszarów zdobytych w pierwszej wojnie bałkańskiej. W wyniku drugiej wojny bałkańskiej Serbia uzyskała całą strefę sporną i niemal całą strefę bezsporną (przyznaną uprzednio Bułgarii) w Macedonii, z wyjątkiem doliny Strumicy, która pozostawała przy Bułgarii³⁴.

Polska historiografia w szczególowy sposób opisuje wydarzenia związane z obiema wojnami bałkańskimi, zajmując się różnymi jej aspektami. Kwestie związane z tworzeniem Ligi Bałkańskiej oraz przygotowaniem do pierwszej wojny bałkańskiej omawiają H. Batowski³⁵, A. Giza wraz z K. Filipowem³⁶.

Batowski w niezwykle cennej pozycji *Podstawy sojuszu bałkańskiego 1912 r. Studium z historii dyplomatycznej 1806–1912 r.*, prezentując proces tworzenia sojuszu bałkańskiego, podkreśla, iż porozumienie serbsko-bułgarskie musiało się stać podstawą Ligi Bałkańskiej, ponieważ te dwa państwa stanowiły największą siłę militarną na Półwyspie. Koncentrując się na przedstawieniu przebiegu rozmów, autor ten nie pozostawia wątpliwości, iż szczególnie istotną kwestią wymagającą rozwiązania było osiągnięcie kompromisu dotyczącego terytoriów Macedonii³⁷. Osiągnięte porozumienie przewidywało przyznanie Bułgarii południowej części Macedonii od Štipu do Ochrydu i ewentualnie Morza Egejskiego, natomiast część północno-zachodnią z miastami Tetovo, Skopie, Debar i Struga uznano za tzw. strefę sporną, której przynależność miano rozstrzygnąć w dodatkowych rozmowach, a ewentualny spór byłby poddany arbitrażowi Rosji³⁸.

Ogromną rolę w osiągnięciu zbliżenia serbsko-bułgarskiego odegrała dyplomacja rosyjska, której zależało, by na Półwyspie Bałkańskim powstał silny sojusz antyturecki. Rząd rosyjski sądził ponadto, iż sojusz państw bałkańskich może stać się dogodnym narzędziem w jego wojennych planach przeciwko państwom centralnym. Działalność dyplomacji rosyjskiej w okresie wojen bałkańskich we wnikliwy sposób przedstawił Mieczysław Tanty, poświęcając temu zagadnieniu monografię *Rosja wobec wojen bałkańskich 1912–1913 roku*³⁹. Zaangażowanie dyplomatyczne innego mocarstwa europejskiego – Francji w wydarzenia rozgrywające się na Półwyspie Bałkańskim przedstawił w swoim artykule Wojciech Rojek⁴⁰.

Sytuację w Macedonii oraz problem macedoński w czasie wojen bałkańskich najpełniej omawia I. Stawowy-Kawka w *Historii Macedonii*⁴¹. Cennych informacji na ten temat dostarcza również artykuł M. Tantego *Kwestia macedońska w czasie wojen bałkań-*

³⁴ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia...*, s. 403.

³⁵ H. Batowski, *Podstawy sojuszu...*, s. 154 i n.

³⁶ A. Giza, K. Filipow, *Wojny bałkańskie 1912–1913 roku. Aspekty polityczne i militarne*, Białystok 2002.

³⁷ H. Batowski, *Podstawy sojuszu...*, s. 108–119.

³⁸ I. Stawowy-Kawka, *Historia Macedonii...*, s. 166.

³⁹ M. Tanty, *Rosja...*, s. 36–68.

⁴⁰ W. Rojek, *Francja wobec I wojny bałkańskiej 1912–1913* [w:] „Acta Balcanica Posnaniensia”, t. VI, Poznań 1993, s. 125–146.

⁴¹ I. Stawowy-Kawka, *Historia...*, s. 164–171.

skich⁴². Terytoria macedońskie odegrały niebagatelną rolę w rozbięciu Ligi Bałkańskiej, a także stały się źródłem drugiej wojny bałkańskiej, zwanej wojną międzysojuszniczą.

Irena Stawowy-Kawka, oceniając przyczyny rozpadu Ligi Bałkańskiej, uważa, iż wielkim błędem jej członków było niebranie pod uwagę planów mocarstw europejskich. Niemcy przeciwne były zbyt niemu osłabieniu Turcji, z kolei Austro-Węgry nie chciały zezwolić Serbii na uzyskanie dostępu do Morza Adriatyckiego. W tej sytuacji zmuszona ona była szukać zdobyczy terytorialnych gdzie indziej i ponownie jej uwaga zwróciła się ku Macedonii. W Belgradzie więc uznano, że układ z Bułgarią o Macedonię należy poddać rewizji⁴³.

Henryk Batowski, analizując dokumenty dyplomatyczne zarówno bułgarskie, jak i serbskie, przedstawia argumentację obu stron w sporze o podział nabytków w Macedonii. Zdaniem Batowskiego argumenty serbskie opierały się na faktach zarówno natury wojskowej (większe niż przewidywano w układach obu sztabów świadczenia wojenne Serbii, a proporcjonalnie wobec tego mniejsze bułgarskie), jak i politycznych – w czym główną rolę odgrywały: fakt utraty spodziewanego dostępu do Adriatyku oraz większe – niż początkowo oczekiwano – zdobycze Bułgarii w Turcji. Bułgarzy odpięrali serbskie argumenty, powołując się zarówno na fakt swojego ogromnego wysiłku wojskowego, jak i na ściśle brzmienie układu sojuszniczego, który nie przewidywał zmiany na niekorzyść Bułgarii, w wypadku gdyby Serbii nie udało się osiągnąć nabytków terytorialnych w innym kierunku⁴⁴.

Wielkim błędem był również brak wcześniejszego porozumienia z Grecją w sprawie zasięgu jej roszczeń terytorialnych. Doprowadzało to do incydentów bułgarsko-greckich już w trakcie pierwszej wojny bałkańskiej. Po zakończeniu działań zbrojnych Grecy wysunęli roszczenia do obszarów południowej Macedonii i zachodniej Tracji, które Bułgarzy traktowali już jako własne⁴⁵.

Nieustępliwość dyplomacji bułgarskiej doprowadziła do podpisania 1 czerwca 1913 roku tajnego układu wojskowego Serbii z Grecją skierowanego przeciw Bułgarii. Układ ten również przewidywał nowy podział Macedonii. Zgodnie z zapisami porozumienia Serbii przypadła cała macedońska strefa sporna i znaczna część obszarów przewidzianych uprzednio dla Bułgarii, Grecja natomiast otrzymała Saloniki oraz południową Macedonię i część Tracji⁴⁶.

W związku z przewidzianym postępowaniem arbitrażowym między Bułgarią a Serbią, do Petersburga mieli się udać premierzy obu krajów. Tymczasem w nocy z 29 na 30 czerwca nastąpił niespodziewany atak wojsk bułgarskich na Serbów i Greków. Rozpoczęcie działań zbrojnych nastąpiło z woli króla Ferdynanda bez wiedzy rządu. Jak ocenia Batowski, władca Bułgarii spodziewał się, że łatwo pokona byłych sojuszników i postawi mającego przeprowadzić arbitraż cara Mikołaja II przed faktem dokonanym, drogą zajęcia przez wojska bułgarskie całego terytorium, do którego Bułgarzy

⁴² M. Tanty, *Kwestia macedońska w czasie wojen bałkańskich* [w:] „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej”, t. XIV, Warszawa 1978.

⁴³ I. Stawowy-Kawka, *Macedonia w polityce...*, s. 39.

⁴⁴ H. Batowski, *Państwa bałkańskie...*, s. 209–210.

⁴⁵ I. Stawowy-Kawka, *Macedonia w polityce...*, s. 39.

⁴⁶ M. Tanty, *Konflikty bałkańskie...*, s. 115.

rościli sobie pretensje. Ponadto, zdaniem Batowskiego, bułgarski król spodziewał się wsparcia ze strony Austro-Węgier⁴⁷.

Rozpoczęty przez Bułgarię konflikt z byłymi sojusznikami z Ligi Bałkańskiej zakończył się jej całkowitą klęską. Bułgaria utraciła część zdobyczy terytorialnych osiągniętych w pierwszej wojnie bałkańskiej, w wyniku drugiej wojny bałkańskiej Serbia uzyskała całą strefę sporną i niemal całą strefę bezsporną (przyznaną uprzednio Bułgarii) w Macedonii, z wyjątkiem doliny Strumicy, która pozostawała przy Bułgarii⁴⁸.

W zgodnej opinii polskich historyków porażka Bułgarii w drugiej wojnie bałkańskiej popchnęła ten kraj do udziału po stronie państw centralnych w pierwszej wojnie światowej. Pomimo iż terytorium Macedonii w znacznej mierze znalazło się w granicach Serbii oraz Grecji, Bułgarzy nie rezygnowali ze swych planów zjednoczenia terytoriów macedońskich w ramach Królestwa Bułgarii⁴⁹.

Prezentowana powyżej literatura, tylko w wyborze pozycji najprzydatniejszych dla badań nad rywalizacją polityczną bułgarsko-serbską, wymownie wskazuje, iż pomimo braku monograficznego opracowania dotyczącego rywalizacji bułgarsko-serbskiej problematyka ta jest dobrze zbadana przez polskich historyków.

W poznaniu rywalizacji politycznej Bułgarii z Serbią na przełomie XIX i XX wieku szczególnie przydatne wydają się opracowania najwybitniejszego do dziś badacza dziejów Bałkanów – Henryka Batowskiego. W przybliżeniu powyższej problematyki istotne są zarówno prace Ireny Stawowy-Kawki, Mieczysława Tantego, jak również Tadeusza Wasilewskiego. Cennego spojrzenia dostarczają syntezy na temat poszczególnych państw bałkańskich i całej południowej Słowiańszczyzny. Stosunkowo najlepiej zbadana jest rywalizacja tych dwóch państw na terenie Macedonii, głównym polem ich rywalizacji. Tematem wielu opracowań stały się również współzawodnictwo i konflikty bułgarsko-serbskie w okresie wojen bałkańskich.

⁴⁷ H. Batowski, *Państwa bałkańskie...*, s. 212–213.

⁴⁸ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia...*, s. 403.

⁴⁹ A. Giza, *Bułgaria i problem macedoński...*, s. 225; I. Stawowy-Kawka, *Macedonia w polityce...*, s. 42–44; M. Tanty, *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003, s. 127–130.